

<https://doi.org/10.62837/2025.7.34>

**GÜNAY SÜLEYMANOVA ŞAKIR
ADU
Müəllim**

**COZEF KONRADIN “QARANLIĞIN ÜRƏYİ” ƏSƏRİNİN
LEKSİKOLOJİ TƏHLİLİ
XÜLASƏ**

Konradın Qaranlığın Ürəyi orijinallığına görə müasir ədəbiyyatın ən yaxşı nümunələrindən biridir. Romanı Afrikadakı imperializmin vəhşiliyinin təsviri kimi qiymətləndirmək olar. Bunu fərqli bir hekayə edən Konradın Belçika Konqosundakı təcrübəsinə əsaslanır. Üstəlik, bu, Konradın özünəməxsus üslubdan istifadə edərək personajlarının şüurunu əks etdirmək üçün dildən istifadə etmək bacarığını göstərir və eyni zamanda Konradın Avropa müstəmləkəçiliyini və insanın daxili reallığını ifşa etmək üçün istifadə etdiyi bir sıra dil seçimləri ilə xarakterizə olunur. Afrikanın çöllərində “vəhşi” insanların sivilizasiyası ideyası romanın mərkəzi mövzudur. Marlow, İngiltərənin bir vaxtlar yer üzündəki ən qaranlıq və ən tutqun yerlərdən biri olduğunu (Romalıları İngiltərəyə ilk gələnə qədər) və Temza çayının sivilizasiyanın elçiləri üçün qapı olduğunu iddia edir. Bundan əlavə, Konrad yaxşı və şərin bayramı kimi "açıq/ağ" və "qaranlıq/qara"nı göstərir. Yəni İngiltərədən gələn sivil ağlar yaxşı, yerli qaralar isə pis və aşağı göstərilir. Marlowe, hekayəçi, Afrikanın mərkəzinə deyil, yerin mərkəzinə getdiyinə dair qəribə bir inanca sahibdir. Bu o demək ola bilər ki, bu səyahət insan ruhunun, aqlının və özünü kəşfinin mərkəzinə gedir.

Açar sözlər: müstəmləkə ədəbiyyatı, Joseph Konrad, Qaranlığın ürəyi, leksikoloji təhlil;

Konrad müasir ingilis ədəbiyyatının ustalarından biri sayılsa da, etnik olaraq polyak idi. O, 1857-ci il dekabrın 3-də Ukraynada Jozef Teodor Konrad Korzeniowski kimi anadan olub, lakin o, hesab edirdi ki, Konrad soyadı ingilis dilli oxuyucular tərəfindən daha asan tələffüz edilən soyad olacaq. O, dörd yaşında olarkən atası Polşa naminə millətçilik fəaliyyətinə görə Rusiya hakimiyyəti tərəfindən həbs edilərək qətlə yetirildi. Onun səkkiz yaşı olanda anası vəfat etdi və onu əmisinin himayəsində qoydu. O, 1880-ci ildə Britaniya donanmasına qoşuldu və 1886-cı ildə Britaniya vətəndaşlığını aldı. 1890-cı ildə o, Belçikanın müstəmləkəsi olan Konqoya getdi. Bu, Konradın ilk dəfə 1899 və 1900-cü illərdə seriya şəklində nəşr olunan "Qaranlığın Ürəyi"(Heart of Darkness) romanının fonunu təşkil edən çətin səfər idi. “Qaranlığın Ürəyi” təkcə müstəmləkəçi ədəbiyyatın deyil, həm də modernist ədəbiyyatın paradigmatik əsəridir. Konradın özü kimi müstəmləkəçi ədəbiyyatı təmsil edən müasiri Rudyard Kiplinqin əsərləri ilə müqayisə edildikdə, Konradın əsərlərinin müstəmləkəçilərə qarşı daha yüksək tənqidi olduğunu demək olar. Alim Uilyam York Tindall 1885-1956-cı illərdə “Müasir Britaniya

Ədəbiyyatında Qüvvələr”(Forces in Modern British Literature) əsərində Konradın Kiplinqdən fərqlinin “imperialist olmadan da müstəmləkəçi olan bir çox roman və hekayələr hazırlamaqda” olduğunu yazırdı. Buna baxmayaraq postkolonial Afrika yazıçısı Çinua Achebe, Konradın afrikalıları "vəhşilər" kimi təsvir edən irqçi olduğunu da iddia edirdi. Konrad 1924-cü ildə cəngavər statusunu rədd etdi; elə həmin il avqustun 3-də İngiltərədə ürək tutmasından vəfat etdi.[9,s.59][6,s.409]

Cozef Konrad (1857-1924) müstəmləkəçilik haqqında yazan əsas şəxslərdən biri idi. O, öz bədii əsərlərində müxtəlif koloniyalarda yerli əhəlinin təqib və istismar edildiyini göstərərək, bu hərəkətin saxta iddiası və qeyri-insani əməllərini ortaya qoyaraq nümayiş etdirir. Konradın siyasi fikirlərini və ədəbi əsərlərini düzgün başa düşmək üçün onun həyatındakı bəzi hadisələri burada qeyd etmək vacibdir. Birincisi, Konrad şiddətli rus müstəmləkəçiliyinə məruz qalmış, işğal altında olan Polşanın vətəndaşı idi. Ailəsi illər boyu bu zülməndən əziyyət çəkirdi, beləki onun atası Apollon Korzeniowski bu işğala qarşı qiyamda iştirak etdiyinə görə sürgün edilmişdi. Bundan əlavə, Konradın tacir dənizçisi kimi əvvəl fransız sonra isə Britaniya kommertiya xidmətində olan işi, ona şərqdə və Afrikada müxtəlif koloniyalar arasında hərəkət etməyə imkan verirdi. Buna görə də Konradın uşaqlıq təcrübələri və ingilis donanmasında etdiyi iş müstəmləkəçiliyə və imperializmə aid ideyalarının formalaşmasında mühüm rol oynadı. Konrad vurğulayırdı ki, 1870 ildən bəri böyüməkdə olan doktrina(ideologiya) hər ölkənin bir-biri ilə davamlı şəxsiyyət və səlahiyyət uğrunda yarışdığından bəri sanki Avropada “millətçilik hərəkətinə” çevrilir ki, bu da mütləq imperializmə gətirib çıxarırdı. Beləliklə, Avropa ölkələri bu məqsədlərə çatmaq üçün ağır şəkildə müstəmləkəçiliyə arxalanırdı. Konrad daha da irəli gedərək vurğulayır ki, bu ölkələr öz hökmranlıqlarını gücləndirmək üçün həyata keçirdikləri siyasi hərəkətlərinin hamısı aqressiv təbiətdə idi. Konrad “Avtokratiya və Müharibə” məqaləsində qeyd edir ki, "bir dövlət üçün açıq olan yeganə fəaliyyət növü aqressiv xarakterdən başqa ola bilməz.”[2,s.79][4,s.2][3,s.145]

Konrad öz əsərləri vasitəsilə tək-cə müstəmləkəçi mövzuları və motivləri ilə tərifləmək üçün məşğul olmur, həm də onların reallığını araşdırmaq və müxalif olmaq təşkil edir. Konradın təqdim etdiyi arqument, saxta sivilizasiya missiyası və onun parlaq iddiaları ilə, bütün müstəmləkəçi vəziyyətə qarşıdır. Bu koloniyalarda ki avropalılar Konrad tərəfindən içi boş, itmiş və özünü aldatmış insanlar olaraq qəddar zülmkarlar kimi təsvir edilmişdir. Bu müstəmləkəçilər hər hansı bir koloniyaya addım atan kimi , sərvət və zorakılıq üçün bütün əxlaqlarını və insanlıqlarını tərk edirlər.

Konradın Qaranlıqın Ürəyi əsəri orijinallığına görə müasir ədəbiyyatın ən yaxşı nümunələrindəndir. Romanı imperializmin Afrikadakı vəhşiliyinin hesabı kimi qiymətləndirmək olar. Onu fərqli nağıl edən isə Konradın Belçika Konqosunda təcrübə etdiyi reallığına əsaslanır. Üstəlik, Konradın özünəməxsus üslubdan istifadə etməklə onun personajlarının şüurunu əks etdirmək üçün istifadə etdiyi dil

qabiliyyətini göstərir və eyni zamanda Konradın Avropa müstəmləkəçiliyi və insanın daxili reallığını ifşa etmək üçün istifadə etdiyi bir sıra dil seçimləri ilə xarakterizə olunur.

Qaranlığın Ürəyi, Cozef Konradın ilk dəfə 1899-cu ildə Blackwood-un Edinburq jurnalında, sonra isə Conrad's Youth: and Two Other Stories (1902) adlı romanında nəşr edilmişdir. Qaranlığın Ürəyi Qərb müstəmləkəçiliyinin dəhşətlərini araşdırır, onu təkcə istismar etdiyi torpaqları və xalqları deyil, həm də Qərbdə onu inkişaf etdirənləri ləkələyən bir fenomen kimi təsvir edir. Konradın yarımavtobioqrafik nağılı ilkin olaraq zəif qarşılansa da, ingilis ədəbiyyatının ən çox təhlil edilən əsərlərindən birinə çevrildi. Tənqidçilər Qaranlığın Ürəyinə həmişə müsbət yanaşmışlar, onun müstəmləkələşdirilmiş xalqların insanlıqdan kənar təmsil olunmasını və qadınlara laqeyd münasibətini məzəmmət edirdilər. Buna baxmayaraq, Qaranlığın Ürəyi bu gün postkolonial reallıqlarla birbaşa məşğul olan modernist şah əsəri kimi tanınır.

Roman müxtəlif məsələlərdən bəhs edir: dənizdə sualtı qayıqla naviqasiya, alqı-satqı, mübadilə, əmtəələr, naməlum bölgələrin tədqiqi, müstəmləkəçilik və istismar, müxtəlif insanlar arasında münasibət, irqələr və mənşəələr. Afrikanın yabani ərazilərində olan "vəhşi" insanları mədəni etmək ideyası romanın əsas mövzudur. Romanda hekayəçi Marlow iddia edir ki, İngiltərə nə vaxtsa yer üzündə qaranlıq və tutqun yerlərdən biri olub (Romalılar İngiltərəyə ilk dəfə gələndə kimi) və məhz Temza çayı sivilizasiyanın elçiləri üçün həmin o giriş qapısı idi. Bundan əlavə, Konrad "açıq/ağ" (light/white) və "qaranlıq/qara" (dark/black) yaxşılığın və pisliyin tərənnümü kimi göstərir. Yəni İngiltərədən gələn sivil ağdərillilər yaxşı, yerli qaradərillilər isə pis və aşağı təbəqə kimi göstərilir. Hekayəçi Marlounun qəribə bir inamı var ki, o Afrikanın mərkəzinə deyil, sanki yerin mərkəzinə yola düşür. Bu o demək ola bilər ki, bu səyahət insan ruhunun, aqlının və özünü-kəşfin mərkəzinə gedir.

Əslində Konrad insanın qaranlıq ürəyindən bəhs edir. O hesab edir ki, insan mahiyyət etibarilə sivilizasiya ilə maskalanmış şərdir. Sivil insanlar görmək istəmədikləri həqiqəti ört-basdır etmək üçün əxlaqi dəyərlər yaradırlar. Məsələn, nasist konsentrasiya düşərgələrinə girişlərin yuxarı hissəsində yazılmış aşağıdakı deyimlərə bir nəzər yetirək. [1,s.2]

"Biz sizi cəhalətinizdən qurtarmağa gəlmişik"

"Biz sizə sivilizasiyanın fəzilətlərini gətirməyə gəlmişik"

Aşağıdakı işarə Amerika Birləşmiş Ştatlarının İraq və Əfqanıstanda nə iddia etdiyini göstərir:

"Biz sizə demokratiya gətirməyə gəlmişik"

Konrad, Edvard Səidin dediyi kimi, "oxuculara imperializmi bir sistem kimi görməyə imkan verir". Konrad müstəmləkəçilikdən bir din kimi danışır, onu qorxulu bir atəş adlandırır. Konrad "qara" və "ağ", "ışıq" və "qaranlıq" obrazlarından

bir neçə yolla istifadə edir. Qaranlıq gecədir, naməlum, keçilməz, primitiv, şərdir.. "Ağ" isə fil sümüyüdür, sivil insanın gözəl dəbdəbəsidir, hansı ki qaranlıqda bütün pisləklərin köküdür.[5,s.21][7,s.279]

Əsərdə ən çox rast gəlinən aşağıdakı leksikoqrammatik seçimlər və nümunələr qaranlıq göstərir: "susmaq"(silence), "kabuslar"(nightmares), "xəyallar" (phantoms). Və romanda aydınlığın olmadığını iddia edərək, "duman" və ya "dumanın" davamlı obraz olduğuna işarə edir. Romanda qaranlığa işarə edən aşağıdakı leksik elementlərdən tez-tez istifadə olunur: "absurd (absurdity), bulanıq (blurred) , çaşqınlıq(bewilderment), xəstəlik və aclığın qara kölgələri(black shadows of disease and starvation), ürəyinin qısıq qaranlığı(barren darkness of his heart), kor(blind), qorxunc dəhşət(craven terror), kar(deaf), qaranlıq(darkly), alacaqaranlıq(dusk), şeytan(devil), yuxululuq(drowsiness), məsafələr(distances), qaranlıq(darkness), huşunu itirmiş(fainted), qorxulu(frightful), duman(fog), tutqun(gloom), gizli şər(hidden evil), keçilməz qaranlıq (impenetrable darkness), böyük səhra(immense wilderness), görünməz səhra(invisible wilderness), nəhəng tutqun cəngəllik(immense matted jungle), sonsuz viranəlik(infinite desolation), qaranlıq(murkly), sirr(mystery), gecə(night), dərin qaranlıq(profound darkness), bağışlanmaz günah(unpardonable sin), kölgə (shadow,shade), tüstü(smoke), yuxusuz çay(sleepless river), buxar(vapour), qeyri-müəyyən(vague), çox ağır(very grave), səhra (wilderness)".[10,s.36]

Konrad romanda təkrarlanan üslubdan da istifadə edir. Belə ki, o dəfələrlə çoxlu sayda mənfi affiksli sözlərdən istifadə edir: " beardless(saqqalsız), countless (saysız-hesabsız), colorless(rəngsiz), disappeared (yoxa çıxmış), discomposed (bərhad), dishonor (şərəfsiz), disfavor (pislilik), disappear (yoxluq), endless (sonsuz),formidable silence (nəhəng sükut), heartless (ürəksiz), hopeless (ümitsiz), impossible/impossibility (qeyri-mümkün/mümkünsüz), impenetrable (keçilməz), improbable (qeyri-mümkün), immortals (ölümsüzlər), inconceivable/inconceivably (ağlasığmaz/ağılsız), incredible (inanılmaz), inexplicable (izaholunmaz), indistinctly (qeyri-müəyyən), intolerable/intolerably (dözülməz/dözülməz), inadmissible (anlaşılmaz), indestructible (ağlasığmaz), inestimable (izaholunmaz), incalculable loss(saysız-hesabsız), unrestrained grief (amansız qəm), unstable kind of food (qeyri-sabit yemək növü), unostentatious holes (qeyri-müəyyən dəliklər), unapproachable silence(əlçatmaz sükut), huşsuz istək(uncontrolled desire),unsteady (qeyri-sabit),sleepless (yuxusuz).

Romanda digər əsas mövzular təkrar leksik təzadlarla oxucuya çatdırılır, xüsusən də "işıq" və "qaranlıq", "təmkin" və "çılğınlıq", "görünüş" və "reallıq" kimi. Müasir terminologiyada Konrad tez-tez qəbul edilən - unudulmuş, ağ-qara və yaxşı-pis ziddiyyətləri dekonstruksiya edir. Roman boyu heart (ürək), darkness (qaranlıq) sözlərinə rast gəlinir, lakin əsərin sonunda tez-tez artması ilə hekayə "too-dark"(çox qaranlıq) olur. Çoxlu sifətlərdən istifadə etməklə yazıçı leksik sıxlıq yaratmağa

çalışır, bu o deməkdir ki, müəllif mətni semantik cəhətdən zənginləşdirir, üslubunu dəyişdirir, bəzəyir və ya çiçəkləndirir. Belə ki, bu sifətlərdən istifadə etməmək təbii ki, seyrəkliyə gətirib çıxaracaqdı. Üstəlik, Konrad oxuyucunun diqqətini müəyyən detallara çəkmək üçün indikatoru yavaşlatmağa meyl edirdi. Bəzi sözlər təkrarlanan leksikoqrammatik nümunələrdə verilirdi. Belə ki, Konrad sifətlərin və isimlərin uzun sətirləri daxil olmaqla xüsusi qrammatik nümunələr istifadə edirdi.[8,s.9]

1. " the air was warm, heavy and sluggish" (hava isti, buğanaq və ləng idi)

2. " their glance was profound, confident and trustful"(onların baxışları dərin, inamlı və etibarlı idi)

3. " was it superstition, disgust, patience, fear"(xurafat, ikrah, səbir, qorxu idi)

4. " joy, fear, sorrow, devotion, rage , who can tell?"(Sevinc, qorxu, kədər, sədaqət, qəzəb, kim deyə bilər?)

Yuxarıdakı cümlələrdəki sifət və isimlər mövzu tamamlayıcı funksiyanı yerinə yetirir. Fəllər isə sifət və isimləri baş isim subyektləri ilə əlaqələndirən birləşdirici fəllərdir. Konrad romanda dəfələrlə mücərrəd isim və mənfi prefiksli sifətdən ibarət nominal qruplardan da istifadə edir:

5. " the aspect of an unknown planet" (naməlum planetin aspekti)

6. " the darkness of an impenetrable night"(keçilməz gecənin qaranlığı)

7. " the extremity of an impotent despair"(aciz ümitsizliyin son həddi)

8. " the heart of impenetrable darkness "(keçilməz qaranlığın ürəyi)

9. " the stillness of an implacable force "(amansız bir qüvvənin sükunəti)

Asanlıqla qeyd etmək olar ki, mücərrəd baş isimlər qaranlığı bildirmək üçün mənfi prefikslərlə (un , in , im) düzəldilmiş sifət söz birləşmələri ilə post-modifikasiya olunur.

Konrad romanda semantik cəhətdən zəngin və ədəbi mənalı yaxşı dolu mətnlər yaratmaq üçün hiponimlərdən də istifadə edir. Konrad dilinin təsviri və emosional gücünə hiponimlər əhəmiyyətli dərəcədə əlavə edilə bilər . Məsələn aşağıdakı illüstrativ nümunəyə nəzər salaq:" black shapes crouched, lay, sat between the trees leaning against the trunks, clinging to the earth, half coming out, half effaced within the dim light, in all the attitudes of pain, abandonment, and despair"(qara fiqurlar çönməmiş, uzanmış, ağacların arasında oturmuş, gövdələrə söykənmiş, yerə yapışmış, sönük işıqda, bütün ağrı, tərkd edilmişlik və ümitsizliklə yarı sönmüş).

Söz birləşmələri(collocations) konnotasiyalar yaradır. "Ot" sözü adətən ölüm, çürümə və viranəlik ilə əlaqələndirilir: "ölülər şəhərindəki daşların arasından cücərir" (Brüssel) və "ölü adamların" sümükləri arasından (Stubbs 2005:14). Bu nümunələrə də baxa bilərik: "the grass growing through his ribs was"(Onun parçalarından,sümüklərindən bitən ot idi) " enetain blinds, a dead silence, grass sprouting between the stones"(pərdələri, ölü bir sükutu, daşların arasında cücərən otları görün)," the empty land, through long grass, through burnt grass..... in the ruins of grass walls . Day after day, I've got him . The grass was wet with dew" (boş

torpaq, uzun otların arasından, yanmış otların arasından...ot divarlarının xarabalıqlarında. Gündən-günə mən onu tutdum. Ot şehlə islanmışdı). "Glitter,gleam,glint"(parıltı), "glisten" (parıldamaq) sözləri qorxunc və təhlükəli olan şeyləri ifadə edərək bu sözlər "dark,somber"(qaranlıq), "gloom"(tutqunluq) və "the infernal stream" (cəhənnəm axını) sözləri ilə eyniləşir. Məsələn, "gleam"(parıltı) sözü "blood"(qan) və "fire"(od) ilə eyniləşir. Maraqlıdır ki, "existence"(varlıq) sözü "inscrutable"(anlaşılmaz),"deadened"(ölü),"precarious"(qeyri-müəyyən) "don't know"(bilmirəm), "can't tell"(deyə bilmirəm) və s. kimi söz və ifadələrlə eyniləşir. [8,s.14]

Ədəbiyyat siyahısı

1. Dutton, D.G. (2007). A review of: Journey into the Heart of Darkness. The Psychology of Genocide, Massacres, and Extreme Violence: Why Normal People Come to Commit Atrocities. Westport, CT: Praeger Security International
2. Hunt Hawkins (1981) "Joseph Conrad, Roger Casement and the Congo Reform Movement ", Journal of Modern Literature Vol. 9, No. 1, p.79.
3. Joseph Conrad (1931) Notes on Life and Letters London: Dent and Sons Ltd. p.145.
4. Norman Sherry (1966) Conrad Eastern World London: Cambridge University Press, p.2.
5. Said, S. (1994)." Culture and Imperialism. Vintage: London
6. Scannell, James (1996) "The Method Is Unsound: The Aesthetic Dissonance of Colonial Justification in Kipling, Conrad, and Greene," in Style, Vol. 30, p. 409.
7. Singh, F. B. (1988). "The Colonialistic Bias of Heart of Darkness", in R. Kimbrough (ed.) Joseph Conrad: Heart of Darkness, critical edn, 3rd .pp.268-80. New York: Norton.
8. Stubbs. M. (2005). "Conrad in the computer: examples of quantities stylistic methods". <http://lal.sagepub.com/cgi/content/abstarct/14/1/5>.
9. Tindall, William York (1956) Forces in Modern British Literature, 1885–1956, Vintage Books, p. 59.
10. Watt, I. (1988). Impressionism and Symbolism in Heart of Darkness", in R. Kimbrough (ed.) Joseph Conrad: Heart of Darkness, critical edn, 3rd, in pp.311-36. New York: Norton.

The Lexicological Analyses Of Joseph Conrad'S Heart Of Darkness Summary

Conrad's Heart of Darkness is one of the best examples of modern literature for its originality. The novel can be seen as an account of the brutality of imperialism in Africa. What makes it a different story is based on Conrad's experience in the Belgian Congo. Moreover, it shows Conrad's ability to use

language to reflect the consciousness of his characters through the use of a unique style, and it is also characterized by a number of language choices Conrad uses to expose European colonialism and the inner reality of man. The idea of civilizing the "savage" people in the wilds of Africa is a central theme of the novel. Marlow argues that England was once one of the darkest and most gloomy places on earth (until the Romans first came to England) and that the River Thames was the gateway for the messengers of civilization. In addition, Conrad shows "light/white" and "dark/black" as a celebration of good and evil. That is, the civilized whites from England are shown as good, and the native blacks are shown as bad and inferior. Marlowe, the narrator, has a strange belief that he is not going to the center of Africa, but rather to the center of the earth. This may mean that this journey goes to the center of the human spirit, mind and self-discovery.

Key Words: colonial literature, Joseph Conrad, Heart of Darkness, lexicological analyses;

Suleymanova G.

Лексикологический Анализ Романа Джозефа Конрада «Сердце Тьмы»

Резюме

«Сердце тьмы» Конрада – один из лучших образцов современной литературы благодаря своей оригинальности. Роман можно рассматривать как повествование о жестокости империализма в Африке. Его уникальность обусловлена тем, что история основана на опыте Конрада в Бельгийском Конго. Более того, он демонстрирует способность Конрада использовать язык для передачи сознания своих персонажей благодаря уникальному стилю, а также характеризуется рядом языковых приемов, которые Конрад использует для раскрытия европейского колониализма и внутренней реальности человека. Идея цивилизации «диких» народов в диких землях Африки – центральная тема романа. Марлоу утверждает, что Англия когда-то была одним из самых мрачных и угрюмых мест на земле (до прихода римлян), и что река Темза служила вратами для посланников цивилизации. Кроме того, Конрад представляет «свет/белый» и «тьма/черный» как торжество добра и зла. То есть цивилизованные белые англичане показаны хорошими, а коренные чернокожие — плохими и неполноценными. Марло, рассказчик, странным образом убеждён, что он направляется не в центр Африки, а к центру Земли. Это может означать, что это путешествие ведёт к центру человеческого духа, разума и самопознания.

Ключевые слова: Британия, колония, литература, Джозеф Конрад, «Сердце тьмы», лексикологический анализ;

Rəyçi: fil.f.d. Xəyalə Şahverdi qızı Əliyeva